

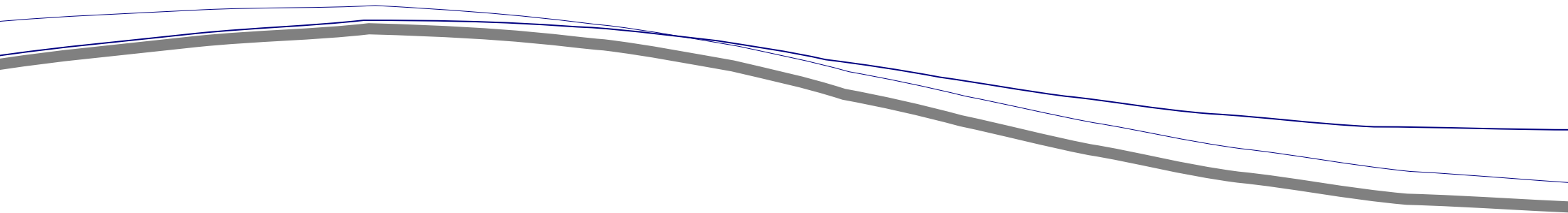
ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลน

บ้านทุ่งตะเชาะ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลน

บ้านทุ่งตะเชะ

คำนำ

บ้านทุ่งตะเซะ ได้รับการคัดเลือกเป็นพื้นที่ศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการปายายเลน จากกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ในปี 2551 โดยมีคณะนักวิจัยจากสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยเป็นผู้ดำเนินการศึกษาร่วมกับ “คณะกรรมการปายายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ” และผู้นำและสมาชิกอื่นๆ อีกมากมายในชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ โดยการสำรวจข้อมูลด้วยแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย และการสังเกตสถานการณ์จริง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการปายายเลน ซึ่งหมายถึง **ความรู้ของมนุษย์อันเกิดจากประสบการณ์ การเรียนรู้ การสืบทอดหรือความเฉลียวฉลาด ในการแก้ปัญหาและจัดการปายายเลน ที่มีความสอดคล้องและผสมผสานกับสภาพแวดล้อม เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต สังคม สิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น** ได้ถูกรวบรวมและจำแนกออกเป็น 4 หมวด ได้แก่ ด้านระบบนิเวศปายายเลน การใช้ประโยชน์จากปายายเลน การจัดการและฟื้นฟูปายายเลน และการพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชน

ภูมิปัญญาของท้องถิ่นเหล่านี้ ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะต้องการให้มีการบันทึกไว้ เพื่อจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้และถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลัง และเพื่อเผยแพร่ให้ผู้สนใจได้นำไปปรับใช้ต่อไป

คณะกรรมการปายายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ
คณะนักวิจัย สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย
มิถุนายน 2551

สารบัญ

1. รู้จักทุ่งตะเซะ	1
2. องค์ความรู้เรื่องระบบนิเวศปายายเลน	5
3. การฟื้นฟูและรักษาปายายเลน	10
4. การใช้ประโยชน์ปายายเลนอย่างยั่งยืน	14
5. การพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชน	22
6. การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการปายายเลน	25

1. รู้จักทุ่งตะเซะ

บ้านทุ่งตะเซะ ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง มีเนื้อที่ทั้งหมด 2,885 ไร่ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปะเหลียน อยู่ห่างจากอำเภอย่านตาขาว 7 กิโลเมตร และห่างจากตัวเมืองจังหวัดตรังเป็นระยะทาง 40 กิโลเมตร การคมนาคมเป็นถนนลาดยางต่อด้วยถนนลูกรังเมื่อเข้าเขตหมู่บ้าน

ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มติดกับป่าชายเลน มีคลองปะเหลียนไหลผ่านและมีน้ำท่วมถึงบางพื้นที่ มักมีปัญหาเรื่องน้ำท่วมในช่วงฤดูแล้ง ลักษณะภูมิอากาศแบ่งได้เป็นฤดูฝนและฤดูร้อน โดยฤดูฝนอยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนธันวาคม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่านทะเลอันดามัน ส่วนฤดูร้อนอยู่ในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน

คำว่า"ทุ่งตะเซะ" ชาวบ้านสันนิษฐานกันว่ามาจากชื่อของบรรพบุรุษของคนในชุมชนทุ่งตะเซะ ซึ่งเรียกกันว่าทวดทุ่งตะเซะ เป็นผู้ที่เข้ามาอยู่ในช่วงแรกๆ ของพื้นที่นี้ และชาวบ้านโดยทั่วไปใช้เรียกบริเวณนี้ว่าทุ่งกะเซะ ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นทุ่งตะเซะจนถึงปัจจุบัน

ประชากรและสังคม

ชุมชนทุ่งตะเซะตั้งอยู่ริมแม่น้ำปะเหลียน โดยแต่เดิมบริเวณบ้านทุ่งตะเซะเป็นป่ารก หักร้างทางพงยาก จึงยังไม่มีคนมาตั้งชุมชน จนเมื่อประมาณ 80 ปีที่แล้วคนจากพื้นที่ใกล้เคียง เช่นบ้านท่าบันได บ้านคลอง ปะเหลียน เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐาน แต่การย้ายเข้ามาของผู้คนก็เป็นไปด้วยความล่าช้า เนื่องจากในพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ลพภัยและช่องสุ่มโจรผู้ร้าย โดยในสมัยก่อนโจรผู้ร้าย ที่ปล้นสะดมทางทะเลและตามชุมชนริมน้ำได้ใช้เส้นทางแม่น้ำปะเหลียนและคลองสาขาเป็นเส้นทางสัญจรในการหลบหนี และลำเลียงสิ่งที่ปล้นสะดมมาได้ เช่น วัว ควาย เรือและของมีค่าอื่นๆ ชาวบ้าน เรียกโจรพวกนี้

ว่า “โจรสลัด” แหล่งสำคัญที่โจรจะนำสิ่งของที่ปล้นขโมยมาซุกซ่อนหรือขนย้ายไปขายคือบริเวณบ้านทุ่งตะเซะในปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นบริเวณที่ห่างไกลไม่มีใครเข้าไปถึง แต่เป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การกระจายสิ่งของโจรกรรมไปยัง ที่ต่างๆ โดยทางบก เพราะเป็นรอยต่อของ 3 อำเภอ คือ อำเภอย่านตาขาว อำเภอปะเหลียน และอำเภอกันตัง

จนกระทั่งปี 2522 ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ทำผู้คนเข้ามาบุกเบิกป่าเพื่อสร้างที่อยู่และที่ทำกินเพิ่มขึ้นอีกมาก แต่ส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกับคนที่มาอยู่ก่อนหน้านี้แล้ว จนกลายเป็นชุมชนใหญ่ขึ้น และตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการเมื่อปี 2529

ปัจจุบัน บ้านทุ่งตะเซะ มีประชากร 84 ครัวเรือน 512 คน (มิถุนายน 2552) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามคิดเป็นร้อยละ 73.07 ส่วนที่เหลือนับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 26.93 สภาพการเป็นอยู่กลมกลืน ไม่มีการแบ่งแยกกันในเรื่องของศาสนา

ประเพณีที่ถือปฏิบัติโดยทั่วไป เช่น ประเพณีปีใหม่ ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลาม เช่น ประเพณีทำนุหรีหรือพิธีดูหรี ประเพณีเข้าสู่นัด (ตัดแขก) ประเพณีวันรับบวช – ออกบวชในเดือนรอมฎอน หรือเรียกกันว่า วันราหยาใหญ่หรือรายี่ใหญ่ เป็นต้น

ชาวบ้านทุ่งตะเซะได้มีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ ในรูปแบบของกลุ่ม ซึ่งมีกลุ่มสำคัญ ได้แก่ คณะกรรมการปราชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ กลุ่มเยาวชนรักษป่า กลุ่มผู้หญิงบ้านทุ่งตะเซะ และกลุ่มทำใบจาก

เศรษฐกิจ

ในระยะแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ชาวบ้านมีอาชีพหลัก คือ การทำนา และประมงในแม่น้ำลำคลอง ในการทำนานั้นจะต้องมีการบุกเบิกพื้นที่เดิมซึ่งเป็นที่ป่ารก ซึ่งมีปัญหารากไม้ในดิน ต้องอาศัยการเลี้ยงฝูงควายเอาไว้ย่นา เพื่อให้สามารถใช้ต้นกล้าปักดำได้ ดังนั้นผู้ที่มีควายจำนวนมากจึงเป็นผู้ที่มีฐานะดี เมื่อว่างจากการทำนาชาวบ้านก็ออกหาทุ้ง หอย ปู และปลา เพื่อการบริโภคเป็นสำคัญ แต่หากได้มากก็เอาไปขาย โดยแหล่งจับสัตว์น้ำจะเชื่อมโยงกันหลายหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียงกัน เช่น บ้านทุ่งไพร บ้านแหลม บ้านหัวควน บ้านหินคอกควาย

จนกระทั่งเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านได้บุกเบิกป่าและปรับที่นาเพื่อทำสวนยางแบบสมัยใหม่ และมีนายทุนจากข้างนอกเข้ามาซื้อสวนยางเป็นระยะๆ จนปัจจุบันสวนยางในหมู่บ้านประมาณครึ่งหนึ่งเป็นของนายทุนจากข้างนอก แต่ยังจ้างชาวบ้านเป็นคนกรีดยาง ชาวบ้านทุ่งตะเซะส่วนใหญ่

จะมีสวนยางพาราขนาดเล็กเฉลี่ยประมาณ 10 ไร่ต่อครัวเรือน ผู้ที่ไม่มีจะรับจ้างกรีดยางสวนของนายทุน หรือผู้ที่มีสวนยางน้อยหลังจากกรีดยางของตนเองแล้วจะไปรับจ้างกรีดยางสวนของนายทุนเพิ่มเติม แต่บางครั้งเรือนจะทำนาไปด้วยเพื่อเป็นหลักประกันในการมีข้าวไว้บริโภค

ดังนั้น ปัจจุบันอาชีพหลักของชาวบ้านส่วนใหญ่จึงเป็นการทำสวนยางพารา และมีอาชีพเสริม คือ การทำประมงชายฝั่งขนาดเล็ก การจับสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และการหาของป่าโดยเฉพาะหน่อไม้ เห็ดเสม็ด เห็ดแครง เห็ดขาว และผักพื้นบ้าน เช่น หมากหมก ยอดปีไผ่เล็ก ยอดปีไผ่ใหญ่ ยอดกระพ้อ ยอดเป้ง ยอดลิบง ยอดเต้าร้าง ยอดลำทิง ฯลฯ เพื่อไว้เป็นอาหารในครัวเรือนมากกว่าไว้ขาย นอกเหนือจากที่กล่าวมายังมีรายได้จาก “จาก” ที่อยู่ในป่าชายเลน ซึ่งมี 3 ครอบครัวยุติทำเป็นอาชีพหลัก คือ การลอกยอดจากขาย สร้างรายได้ให้กับ 500-600 บาทต่อวัน โดยจากการสำรวจพบว่าชาวบ้านทุ่งตะเชะมีการประกอบอาชีพทำสวนมากที่สุด รองลงมา คือ รับจ้าง

ทรัพยากรป่าชายเลน

บ้านทุ่งตะเชะมีอาณาเขต 2 ด้าน ติดกับแม่น้ำปะเหลียนและแม่น้ำท่ากุล และอีกด้านติดกับรอยต่อทางทะเลอันดามันทั้ง 3 ด้าน มีป่าชายเลนอยู่ประมาณ 5,000 ไร่ โดยเป็นพื้นที่ป่าชายเลนชุมชนประมาณ 2,000 ไร่ ซึ่งยังคงความอุดมสมบูรณ์ มีพันธุ์ไม้ที่มีความโดดเด่นและหลากหลาย

ชาวบ้านทุ่งตะเชะส่วนใหญ่มีความเห็นว่าป่าชายเลนที่บ้านทุ่งตะเชะ มีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตของครอบครัว ในระดับมาก ถึงร้อยละ 73.9 รองลงมาเห็นว่ามีค่าระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 24.6 โดยเห็นว่าป่าชายเลนมีประโยชน์ในการเป็นแหล่งอาหารมากที่สุด รองลงมาเป็นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำร้อยละ 18.6 เป็นแหล่งท่องเที่ยว และเป็นแหล่งสร้างอาชีพและรายได้ ตามลำดับ โดยประเด็นที่เห็นว่ามีประโยชน์น้อยที่สุด คือ การเป็นแหล่งเชื้อเพลิงในการหุงต้ม และการเป็นแหล่งใช้ประโยชน์จากไม้เพื่อการก่อสร้างหรือทำเครื่องมือประมง

ดังนั้น จึงมีการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนเพื่อเป็นแหล่งอาหาร ร้อยละ 98.6 โดยมีความถี่ในการใช้ประโยชน์ 2-3 ครั้งต่อสัปดาห์ รองลงมาเป็นแหล่งใช้ไม้ในครัวเรือน ร้อยละ 20.3 โดยมีความถี่ในการใช้ประโยชน์เดือนละครั้ง นอกจากนั้น อีกร้อยละ 18.6 ได้ใช้เป็นแหล่งประกอบอาชีพในการจับสัตว์น้ำ

ชาวบ้านทุ่งตะเชะร้อยละ 87.0 เห็นว่าชุมชนไม่มีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลน ส่วนที่เห็นว่าชุมชนยังมีปัญหาดังกล่าวอยู่มีเพียงร้อยละ 10.1 นอกจากนั้นไม่ทราบและไม่แน่ใจ ซึ่งปัญหาที่ชาวบ้านรับรู้ ได้แก่ ปัญหาการลักลอบจับสัตว์น้ำผิดกฎหมาย อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่ยังเห็นว่าชุมชนควรมีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชายเลน โดยต้องเป็นหน้าที่ของทุกคน ในขณะเดียวกันเกือบทุกครัวเรือนในบ้านทุ่งตะเชะ ระบุว่ามีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชายเลนในชุมชน มีเพียงร้อยละ 1.5 เท่านั้นที่ไม่รับรู้ สำหรับผู้ที่รับรู้จะเป็นผู้ที่เคยเข้าร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ถึงร้อยละ 92.4 อาทิ การปลูกเสริม การตัดสาางป่า การสำรวจป่า เป็นต้น

2. องค์ความรู้ เรื่องระบบนิเวศป่าชายเลน

องค์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องระบบนิเวศป่าชายเลนที่พบ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพืช สัตว์ แหล่งที่อยู่ ความเข้าใจเกี่ยวกับห่วงโซ่และสายใยอาหาร และสภาพดินฟ้าอากาศที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินในป่าชายเลน

ความสัมพันธ์ในป่าชายเลน

องค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิต และสิ่งแวดล้อมในป่าชายเลน ประมวลได้ดังนี้

- ป่าชายเลนจำเป็นต้องประกอบด้วยพันธุ์พืชหลายชนิดและหลายชั้น เนื่องจากพืชแต่ละชนิดจะมีฤดูกาลออกดอกและผลที่ไม่ตรงกัน จึง

ทำให้ผึ้ง แมลง และนกในป่าได้อาศัยเกสรดอกไม้และผลไม้เป็นอาหารได้ตลอดทั้งปี เชื่อมโยงไปสู่การปลูกพันธุ์พืชซึ่งจำเป็นต้องให้มีพันธุ์ไม้ที่หลากหลายด้วย การปลูกโกงกางเพียงอย่างเดียวเพราะความสะดวกนั้น จะเป็นการทำลายระบบนิเวศและความสมบูรณ์ของป่าชายเลน

- ไม้ชั้นล่างซึ่งมีขนาดเล็ก เป็นเถา และพืชคลุมดินนั้น คนทั่วไปอาจมองว่าเป็นวัชพืช แต่ชุมชนกลับเห็นสำคัญ เพราะไม้ชั้นล่างเหล่านี้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์หอย และเป็นที่อยู่อาศัยของปูต่างๆ นอกจากนี้ยังช่วยควบคุมมิให้แสงแดดส่องถึงดินเลนมากเกินไป ซึ่งจะทำให้ดินแข็งไม่เหมาะกับการอยู่อาศัยของหอย ปู และสัตว์หน้าดินอื่นๆ
- ไม้ที่ยืนต้นหรือล้มตายในป่าชายเลน ก็มีประโยชน์ต่อบางจำพวก เช่น นกโพระดก นกหัวขวาน และนกขุนทอง เจาะโพรงไม้เป็นที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ ต้นไม้เหล่านี้ยังดูดซับน้ำจืดไว้ให้สัตว์ในป่าชายเลน เช่น กระรอก กระแต ชะมด พังพอน ลิง ตะกวด และงู ไว้หากินในหน้าแล้งด้วย เพราะสัตว์เหล่านี้ไม่สามารถออกไปหากินได้ไกลๆ เหมือนนก

นอกจากนั้น ยังมีองค์ความรู้ในท้องถิ่นต่างๆ ที่เหมือนกันอีกว่า สัตว์ทุกชนิดที่อยู่ในป่าชายเลนล้วนมีบทบาทของตัวเอง ฟังฟังและเกี่ยวพันกัน อย่างปูแสมที่อยู่ในป่าชายเลน ทำหน้าที่สำคัญในการย่อยใบไม้และกิ่งไม้ที่ร่วงหล่นให้เป็นชิ้นเล็กๆ เพื่อเป็นอาหารของสัตว์ขนาดเล็ก ลูกกุ้ง ลูกปลา และเป็นปุ๋ยให้ป่าชายเลนต่อไปได้ และการขบถ่ายของปูแสม ยังช่วยให้เกิดดินร่วนซุย ความแข็งแรงลดลง เหมาะกับการอยู่อาศัยของสัตว์หน้าดินมากขึ้นอีกด้วย

พันธุ์พืชในป่าชายเลน

พันธุ์พืชในป่าชายเลนบ้านทุ่งตะเชะ แบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม ตามอิทธิพลที่ได้รับจากน้ำขึ้นน้ำลง ได้แก่

- 1) **เขตที่ดอนในป่าชายเลน** น้ำท่วมไม่ถึงตลอดทั้งปี มี 2 จุด รวมเนื้อที่ประมาณ 80 ไร่ คือ ไสหยะ และไสเขียว บริเวณนี้เป็นดินทราย และเลนปนทราย พบพันธุ์ไม้ทั่วไป ทั้งพันธุ์ไม้ป่าชายเลน และพันธุ์ไม้บกอื่นๆ เช่น ไม้ ขี้เหล็ก กลอย เสม็ด เป็นต้น
- 2) **เขตน้ำขึ้นถึงบางเวลา** (เฉพาะช่วงน้ำขึ้นสูงสุด) ดินเป็นเลนแข็ง พบไม้ขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้อแข็ง เช่น ตะบูนดำ ตะบูนขาว ดุหน เป็นต้น
- 3) **เขตน้ำขึ้นน้ำลง** ส่วนใหญ่พบโกงกาง ตาตุ่ม แสดม ปรงทะเล
- 4) **เขตน้ำท่วมตลอดเวลา** บริเวณริมคลองและชายฝั่งทะเล จะพบจาก ลำพู ลำแพน เป็นต้น

พันธุ์ไม้ที่พบในป่าชายเลนบ้านทุ่งตะเชะ พบพืชกินได้ 60 ชนิด และพืชสมุนไพร อีก 88 ชนิด

รายชื่อพืชกินได้

ชนิดพันธุ์พืช	ประโยชน์	ส่วนที่นำไปใช้
1.ต้นไข่แพะ	กินเล่น	ลูก
2.ต้นย่านสาวดำ	กินกับน้ำพริก	ยอดอ่อน
3.ต้นเป้ง	ทำอาหาร,แกงกะทิ,แกงเลียง,แกงส้ม	ยอดอ่อน
4.ต้นกำแพงเจ็ดชั้น	กินเล่น	ลูก
5.ต้นลำทัง	ทำอาหาร,แกงเลียง,กินกับน้ำพริก	ยอดอ่อน
6.ต้นพ้อ	ทำอาหาร,แกงคั่วพริก,แกงกะทิ	ยอดอ่อน
7.ต้นปรง	ทำอาหาร,แกงเลียง,กินกับน้ำพริก	ยอดอ่อน
8.ต้นเนียน	กินเล่น	ลูกอ่อน
9.ต้นสุสุ	กินเล่น	ลูกอ่อน
10.ต้นจาก	กินเล่นทำขนมหวาน	ลูกอ่อน
11.ต้นผักหวานป่า	ทำอาหาร,แกงเลียง,แกงกะทิ	ยอดอ่อน
12.ต้นก้ามกุ้ง	กินกับน้ำพริก	ใบ,ยอด
13.ต้นส้มค่าว	ทำอาหาร,แกงส้ม	ใบ
14.ต้นพังกาดอกแดง	กินกับน้ำพริก	ยอด
15.หน่อไม้ไผ่	กินกับน้ำพริก	หน่อ
16.ต้นราม	กินเล่น	ลูก
17.ต้นมันทราย	ต้มกินเล่น	ส่วนหัว
18.ต้นผักเขียด	กินกับน้ำพริก	ยอด
19.ต้นชำชำ	กินเล่น	ลูก

ชนิดพันธุ์พืช	ประโยชน์	ส่วนที่นำไปใช้
20.ต้นยอ	ทำอาหาร,ทำห่อหมก,ข้าวยา	ใบ
21.ต้นตับเตา	กินกับน้ำพริก	ยอด,ใบอ่อน
22.ต้นตาเปิด-ตาไก่	ลูก กินเล่น,หน่อ กินกับน้ำพริก	หน่อ,ลูก
23.ต้นขี้ใต้	กินเล่น	ลูก
24.ต้นกระดุกไก่	กินเล่น	ลูก
25.ต้นเหม็ดจุนแดง	กินกับน้ำพริก	ยอดอ่อน
26.ต้นหาด	กินเล่น,แกงส้มปลา	ลูก
27.ต้นวา	กินเล่น	ลูก
28.ต้นเบลขาว	กินเล่น	ลูก
29.ต้นเบลข้าง	กินเล่น	ลูก
30.ต้นเบลดำ	กินเล่น	ลูก
31.ต้นโดน	กินกับน้ำพริก	ยอด,ลูกอ่อน,ดอก
32.ต้นขี้เหล็ก	ทำอาหาร,แกงกะทิ,	ดอก,ใบ
33.ต้นห้วกลอย	ทำอาหาร	ห้ว
34.ต้นลิบง	แกงกะทิ,แกงส้ม	ยอด
35.ต้นเต้าร้าง	แกง,กินกับน้ำพริก	ยอดอ่อน
36.ต้นห้วเปราะ	แกงกะทิ,แกงส้ม	ลำต้น
37.ต้นปุด	กินเล่น	ลูก
38.ต้นพลา	กินเล่น	ลูก
39.ต้นตาจง	กินเล่น	ลูก
40.ต้นเจ	กินเล่น	ลูก
41.ต้นแสงชั้น	กินเล่น	ลูก
42.ต้นจิก	กินกับน้ำพริก	ยอด

ชนิดพันธุ์พืช	ประโยชน์	ส่วนที่นำไปใช้
43.ต้นลำพู	กินกับน้ำพริก,แกงส้ม	ยอด
44.ต้นลำแพน	กินกับน้ำพริก	ลูก,ยอด
45.ต้นโหรี	กินกับน้ำพริก	ลูก
46.ต้นเล็บมือนาง	กินกับน้ำพริก	ลูก,ยอด
47.ต้นทือ	แกงกะทิ,แกงส้ม,กินกับน้ำพริก	หน่อ,ห้ว,ดอก
48.ต้นชำป่า	กินกับน้ำพริก,แกงกะทิ	หน่อ,ลูก
49.ต้นพรวนาคุ่ม	กินเล่น	ลูก
50.ต้นพาโฮม	กินกับน้ำพริก,ทำข้าวยา	ใบ
51.ต้นส้มลิงตี่	แกงส้ม	ลูก
52.ต้นยอบกปา	กินกับน้ำพริก,แกงกะทิ	ใบ
53.ต้นไทะ	กินเล่น,เป็นยาสมุนไพรแก้ท้องร่วง	ลูก,ยอด
54.ต้นหวายพังกา	กินเล่น,แกงส้ม,กะทิ,แกงเลียง	ลูก,ยอด
55.ต้นกอ	กินเล่น	ลูก
56.ต้นกอแห้ง	กินเล่น	ลูกสุก
57.ต้นย่านาง	ทำอาหาร,แกงเลียง,กินกับน้ำพริก	ยอด
58.ต้นกริม	ทำอาหาร,แกงเลียง,กินเล่น	ยอด,ลูก
59.ต้นฝาด	กินเล่น	ลูกสุก
60.ต้นกล้วยมูสัง	กินเล่น	ลูกสุก

สัตว์ในป่าชายเลน

สัตว์ที่พบ มีทั้งสัตว์น้ำจำพวก กุ้ง หอย ปู และปลา และสัตว์บก ทั้ง สัตว์ปีก สัตว์เลื้อยคลาน และอื่นๆ ดังนี้

ปลา ได้แก่ กะพงขาว กะพงแดง ปลากดเหลือง ปลากดขาว ปลาดุก เล ปลากะบอกเล็ก ปลาเสือ ปลาเก๋าแดง ปลาเก๋าดอกดำ กูเห่ ปลาฉลาม ปลากะเบน หนามแดง หนามขาว แกตัง ละ หิน ปลาทูลายเล็ก ปลากะตักปากเหลือง ปลากะตักปากแดง ปลาโลชันปะสี ปลาโอบ ปลาแทะล่อง ปลาลาม่า ปลาทูนาคา ปลาทูนาคาขาว ปลาหม้อแตก ปลาไรโดไรโด ปลาไม้แก้ว ปลาดัง ปลาลอบัน ปลาซาก ปลาชีจีน ปลายอดจาก ปลาเดียน ปลาแก หรอง ปลาล่าหมา ปลาโสด ปลาลัง ปลาหรงหรง ปลาไก่ตอ ปลาหัวมัน(ปลาดอตตาย) ปลาอุกเบระ ปลาบู ปลาลาหิน ปลา บาสีแก้มขาว ปลาใบปอ ปลาหางควาย ปลาหัวแก้ว ปลาแดง เป็นต้น

หอย ได้แก่ หอยหมู(หอยไม้พุก) หอยกัน หอยปะ หอยเข็ม หอยปากแดง(จับแจง) หอยกาบ หอยเม็ดหนุ่น หอยชิง หอยแครง หอยหัวขวาน

กุ้ง ได้แก่ กุ้งก้ามกราม กุ้งขาว กุ้งกุลาดำ กุ้งหัวแข็ง กุ้งรังตะ กุ้งเก็บ กุ้งแดง กุ้งเคย กุ้งรำ กุ้งตีนแดงและกุ้งกระดาศ(กุ้งหัวมัน)

ปู ได้แก่ ปูดำ ปูม้า ปูเบียว(แสม) ปูใบ ปูชีโก ปูหน้าขาว(คล้า) ปูก้ามด้าม(ปูผู้แทน)

สัตว์บก ได้แก่ ตะกวด งู ลิงแสม ค่าง นาก มูฮงยันเชือก มูฮงปล้อง มูฮงเหนียว พาบแมว(พญากระรอก) กระรอก เหลี้ยะ ลิงจุน ลิน แมวป่า ค่างควา นกกวก นกเงือก นกพิราบ นกเหล้าลม นกกระยาง นกเป็ด นกคอก นกฮูก นกคด นกเขา นกกระรอก นกจิ้ง นกขมิ้นเหลืองอ่อน นกหัวขวาน กา นกนางแอ่น นกดูเหว่า นกนางนวล นกต้อยตีวิด นกเอี้ยง นกตัวยาล้อ นกแซงแซว นกกรงหัวจุก นกกรงแกร็ก นกบินหลา นกออกลอก นกเป็ดน้ำ รุ้ง เหยี่ยว และไก่เถื่อน(ไก่ป่า) เป็นต้น

ปลาบางชนิด ที่เคยพบเห็นในบริเวณป่าชายเลนและชายฝั่ง แต่ปัจจุบัน ไม่พบเห็นแล้วในปัจจุบัน ได้แก่ ปลากุญ ปลาอุ๋วโปย ปลาหม้อแตก ปลาทูรายหัวโต ปลาดัง ปลาหนาวผ้าร้าย ปลามิลังกะหลัง ปลาลามมีดพล้า เป็นต้น

ระบบน้ำขึ้นน้ำลง

น้ำขึ้นน้ำลง มีความสำคัญต่อสังคมพืชในป่าชายเลน และการทำมาหากินในป่าชายเลนด้วย ชาวบ้านมักจะรู้เวลาหรือช่วงเวลาน้ำขึ้นน้ำลงจากการ

ดูดวงจันทร์หรือข้างขึ้นข้างแรม แม้ไม่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ได้ชัดเจนก็ตาม นอกจากนั้น ยังเชื่อในสัญญาณของสัตว์บางชนิด เช่น นกพังก่า นกกะปูด เป็นต้น

การขึ้นลงของน้ำทะเลก็มีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ กรณีชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ ช่วง **น้ำเป็น** หมายถึง ลักษณะที่ระดับน้ำขึ้นสูงสุดและลงต่ำสุดในแต่ละวันมีความแตกต่างกันมา ซึ่งเกิดขึ้นเดือนละ 2 ครั้ง คือช่วงขึ้น 13 ค่ำ – แรม 5 ค่ำ และช่วงแรม 13 ค่ำ – ขึ้น 5 ค่ำ ของทุกเดือน ส่วน **น้ำตาย** หมายถึง ลักษณะที่น้ำขึ้นและน้ำลงมีระดับน้ำไม่แตกต่างกันมากนัก ในแต่ละปีก็จะมีช่วง **น้ำใหญ่** หนึ่งครั้ง คือ ขึ้น 3 ค่ำ เดือน 5 หรือเดือนเมษายน

ชาวบ้านยังใช้ความรู้นี้ สำหรับการจับสัตว์น้ำในบริเวณป่าชายเลนด้วย โดยมักอาศัยช่วงน้ำเป็น โดยเฉพาะช่วงแรกๆ ของการเกิดน้ำเป็น ทำการประมงในบริเวณป่าชายเลน เพราะพบว่าสัตว์น้ำชุกชุมกว่าช่วงอื่นๆ

3. การฟื้นฟูและรักษาป่าชายเลน

ป่าชายเลนในชุมชนเป็นป่าที่ผ่านการบุกรุกทำลาย จากการสัมปทาน ป่าเพื่อเผาถ่าน การทำนาเกลือ การลักลอบตัดไม้ การใช้เครื่องมือประมง ทำลายล้าง และการบุกรุกเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย ชุมชนจึงเรียนรู้วิธีการฟื้นฟู และรักษาป่าชายเลน ไปพร้อมๆ กับการสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนเห็น ความสำคัญและร่วมมือกันจัดการป่าชายเลน เพื่อให้มีความสมบูรณ์และเอื้อ ประโยชน์ต่อชุมชน

หลักศาสนากับการอนุรักษ์ป่าชายเลน

หลักศาสนาทุกศาสนาล้วนสั่งสอนให้ทำความดีละเว้นความชั่ว และไม่ เบียดเบียนผู้อื่น รวมทั้งไม่เบียดเบียนธรรมชาติ นอกจากนี้ หลักศาสนายัง สอนให้เข้าใจธรรมชาติและยึดหลักสายกลางในการดำเนินชีวิต เพื่อรักษา ความสมดุลของธรรมชาติ

หลักศาสนาอิสลาม เชื่อว่าจักรวาลทั้งปวงเป็นสิ่งที่อัลลอฮ์ทรงสร้างขึ้น พร้อมกับระบบและความสมดุลของธรรมชาติ เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้อง คอยดูแลมนุษย์ด้วยกันและดูแลสิ่งที่พระองค์อัลลอฮ์สร้างขึ้น ส่วน**หลักพุทธ ศาสนา** ก็มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติและทรัพยากรป่าไม้มาก เพราะป่าไม้ เกี่ยวข้องโดยตรงกับสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ของพระพุทธเจ้า

ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่นับถือศาสนาใดก็ตาม ก็จะต้องดูแลรักษาทรัพยากร ธรรมชาติ ตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาเช่นเดียวกัน

โดยเป็นที่ยอมรับกันว่าชาวมุสลิมจะเป็นผู้ที่เคร่งครัดในหลักคำสอนทาง ศาสนามากกว่าชาวพุทธ จึงได้มีการนำหลักคำสอนมาใช้ในการสร้าง จิตสำนึกแก่สมาชิกในชุมชน ซึ่งมีผลเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นสถานที่ใน การพบปะพูดคุยและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประกอบกับผู้นำทางศาสนา ของชุมชนเป็นผู้ที่มีความสามารถ ทู่เม และเป็นที่ยอมรับนับถือของชุมชน จึง ทำให้สามารถนำหลักคำสอนทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าชายเลนของชุมชน เข้ามาสอดแทรกในการปฏิบัติ ศาสนกิจที่มีผลอยู่เสมอ

การปลูกเสริมป่าชายเลน

ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่ทราบดีว่าการฟื้นฟูป่าชายเลนไม่จำเป็นต้องปลูกป่า เพราะเพียงแต่รักษาไว้ไม่ให้ถูกบุกรุกทำลาย ป่าชายเลนก็จะฟื้นตัวเองตามธรรมชาติ แต่ที่มีการปลูกป่านั้นเพราะต้องการเป็นการดึงดูดคนมาทำกิจกรรมและสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของป่าร่วมกัน เพื่อการช่วยดูแลรักษากันไปในอนาคต อาจกล่าวได้ว่า **ต้องการปลูกคนมากกว่าปลูกป่า** และยังเป็นโอกาสในการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐด้วย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเพียงการนำกล้าไม้มาให้ชุมชนปลูก จึงทำให้เกิดการทำงานร่วมกัน

ชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ ได้ทำการปลูกเสริมในพื้นที่ป่าชายเลนเสื่อมโทรม โดยมีคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนทุ่งตะเชะ ได้สร้างความเข้าใจกับชุมชน และผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน และปลูกเสริมโดยการไถ่ฝักของพันธุ์ไม้แต่ละชนิดปลูกในบริเวณที่แตกต่างกัน ได้แก่ ฝักโกงกางใบใหญ่ โกงกางใบเล็ก ดุหน จะปลูกขึ้นดีบริเวณเลนอ่อน พังกาหัวสุมดอกแดง ต้นปี่ ตะบูนขาว (นำ

เมล็ดจากลูกที่หล่นได้โคนต้นนำมาปลูก) จะปลูกบริเวณเลนแข็ง ส่วนจากขึ้นได้ทั้งเลนอ่อนและเลนแข็ง แต่ถ้าเลนอ่อนต้นจะเจริญเติบโตดีกว่าเลนแข็ง บริเวณที่ปลูกจะปลูกตามพื้นที่โล่งๆ หรือปลูกซ่อมแซมส่วนที่เสื่อมโทรม

กรณีการปลูกป่าชายเลนที่ต้องถางก่อนปลูก ชุมชนมักไม่เห็นด้วย เพราะเห็นว่าจะต้องรักษาไม้เดิมที่ขึ้นตามธรรมชาติไว้ เพื่อสร้างความหลากหลายและความสมบูรณ์ให้กับป่า การปลูกป่าที่เหมาะสมจะต้องหลบต้นเดิมมิใช่ไปตัดออก หรือเป็นการปลูกแซมไม้เดิม

การตัดสาขป่าชายเลน

การตัดสาขป่า เป็นวิธีการที่เคยใช้สำหรับแปลงป่าชายเลนสัมปทานในอดีต เพื่อเร่งการเจริญเติบโตของต้นไม้ และเพิ่มปริมาณเนื้อไม้ที่จะนำไม้ทั้งลำต้นและกิ่งมาใช้ประโยชน์

ที่บ้านทุ่งตะเชะ การสาขป่าเป็นเพียงแค่ตัดเถาว์ลย เพื่อรักษาต้นไม้เล็ก ต้นไม้ใหญ่ให้เติบโต จึงใช้วิธีการสาขป่าเมื่อต้องการปลูกเสริมเท่านั้น แม้ว่า

เมื่อก่อน ได้มีหน่วยงานของภาครัฐเข้ามาให้การสนับสนุนงบประมาณในการตัดสาขปาชายเลนเพื่อที่จะปลูกป่าเสริม แต่ทางชุมชนไม่เห็นด้วย เพราะหากมีการตัดสาขปาออกหมด ทำให้พันธุ์สัตว์น้ำที่อาศัยอยู่บริเวณดังกล่าวจะสูญหายไปจากบริเวณที่มันเคยอาศัยไปอยู่ที่อื่น และทำให้ชาวบ้านที่เคยหาสัตว์น้ำก็จะลำบากมากยิ่งขึ้นต้องออกไปหากินในพื้นที่อื่น ดังนั้นผู้นำชุมชนและชาวบ้านจึงไม่เห็นด้วยกับการสาขปา

การตัดกิ่งต้นไม้ในปาชายเลนของชาวบ้าน ก็ขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์แตกต่างกันออกไป เช่น นำไปทำอุปกรณ์เครื่องมือประมงแบบไม่ทำลายล้างหลากหลายชนิด ซ่อมแซมเรือ ทำคอกสัตว์ และยังไปใช้ประโยชน์ต่างๆ แต่ก็จะต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนก่อนที่จะตัดไม้ไปใช้ประโยชน์ได้

การเฝ้าระวังปาชายเลน

ในสมัยปีที่เริ่มมีการอนุรักษ์ ในปี พ.ศ.2534 ชุมชนได้มีการ จัดเวรยามรักษาความปลอดภัยในป่าในแต่ละวัน วันละ 5 คน ซึ่งมีหน้าที่ในการเดิน

สำรวจปกป้องผืนป่าของชุมชน โดยการสับเปลี่ยนหมุนเวียนไปเรื่อยๆ จนกระทั่งคณะกรรมการปาชายเลน ได้มีการขยายเครือข่ายลุ่มน้ำปะเหลียนจากต้นน้ำตลอดชายฝั่ง ร่วมกัน 4 อำเภอ 23 ชุมชน เครือข่าย โดยมีการสร้างความเข้าใจ ให้ทุกเครือข่าย ได้ทำการอนุรักษ์ป่าชุมชนของตนเอง และป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าในพื้นที่เขตป่าของตนเอง

ทุกเครือข่ายเริ่มเห็นความสำคัญของป่ามากขึ้น ส่งผลทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างเครือข่ายขึ้น อีกทั้งมีการช่วยกันปกป้องดูแลผืนป่าซึ่งกันและกัน ทางชุมชนทุ่งตะเคียนก็ยังมีชาวบ้านที่เข้าไปหาอาหารในป่าก็ยังช่วยเป็นหูเป็นตาอีกทางหนึ่ง จึงทำให้มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าก็น้อยลง

การกำหนดเขตและกฎระเบียบการใช้ประโยชน์ปาชายเลน

การแบ่งเขตและกำหนดกฎระเบียบ จะมีความสัมพันธ์กัน เริ่มจากการสำรวจปาชายเลนและกำหนดเขตก่อน แล้วค่อยกำหนดกฎระเบียบควบคุมกันไป กฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากปาชายเลน จะกำหนดขึ้นจากการปรึกษาหารือของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ จำนวน 2,000 ไร่ ที่ชุมชนมีการจัดการ อยู่ จึงได้มีการแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ ออกเป็น 4 เขต ได้แก่

- 1) **เขตอนุรักษ์** เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ต้องการอนุรักษ์ไว้เป็นแหล่ง พันธุ์ไม้ สำหรับเก็บลูกพันธุ์ไปปลูกขยายในพื้นที่อื่นต่อไป ไม่อนุญาตให้เข้าไปใช้ประโยชน์
- 2) **เขตฟื้นฟู** เป็นแปลงที่ปลูกเสริม ขยายพันธุ์ไม้ โดยใช้เยาวชน และชาวบ้านทุกคนเข้ามาร่วมกันปลูกป่า
- 3) **เขตป่าใช้สอย** เป็นแปลงที่อนุญาตให้เข้าไปใช้ประโยชน์ถ้า หากมีความเดือดร้อน แต่ต้องผ่านการพิจารณา จากคณะกรรมการป่าชุมชน ถึงความสมเหตุผล ผล ในการขอใช้ไม้ และต้องมีการตรวจสอบจำนวนไม้ ที่ขอตัด
- 4) **เขตสมุนไพร** ใช้เป็นพื้นที่เพื่อการศึกษา เรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลน และเพื่อการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชน

กฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ป่าชายเลนชุมชน มีดังนี้

- ห้ามใช้ประโยชน์ใดๆ ในเขตอนุรักษ์ ยกเว้นการจับสัตว์น้ำ
- ดำเนินการปลูก ขยายพันธุ์ในเขตพื้นที่ฟื้นฟู
- ผู้ที่เดือดร้อนและมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่า สามารถ ขออนุญาตจากกรรมการฯ เพื่อขอใช้ไม้ในเขตใช้สอยได้ โดยต้อง ให้มีการตรวจสอบไม้ และปลูกทดแทน 5 เท่า หากฝ่าฝืนปรับ 5,000-10,000 บาท หรือดำเนินการตามกฎหมาย
- อนุญาตให้มีกิจกรรมศึกษาเรียนรู้และคนในชุมชนใช้สมุนไพร ในแปลงสมุนไพรได้
- ห้ามตัดไม้เพื่อการค้า

4. การใช้ประโยชน์ จากป่าชายเลนอย่างยั่งยืน

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นการใช้ประโยชน์จากพืชในป่าชายเลน ทั้งที่ใช้เป็นสมุนไพรเพื่อรักษาอาการเจ็บปวดต่างๆ ใช้เป็นอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน และเป็นแหล่งวัตถุดิบในการทำผลิตภัณฑ์ชุมชนต่างๆ นอกจากนี้ ยังมีการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงเป็นแหล่งจับสัตว์ในการทำประมงพื้นบ้าน

การใช้สมุนไพรจากป่าชายเลน

ในอดีต เมื่อสมาชิกชุมชนเกิดเจ็บป่วย ก็จะพึ่งการดูแลรักษาจาก “หมอยา” ซึ่งจะอาศัยสมุนไพรในท้องถิ่นมาใช้ในการรักษาอาการเจ็บป่วยต่างๆ โดยองค์ความรู้เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และการเรียนรู้จากประสบการณ์ของหมอยาแต่ละคน

ปัจจุบัน หมอยาในบ้านทุ่งตะเชะมี 6 คน อายุระหว่าง 61-80 ปี มีความชำนาญที่แตกต่างกัน โดยมีการสืบทอดกันในครอบครัวและเครือญาติ

ส่วนพืชสมุนไพรที่หมอยาได้ระบุไว้มี 88 ชนิด เป็นพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ซึ่งพบในป่าชายเลนบ้านทุ่งตะเชะ มีจำนวน 19 ชนิด ซึ่ง การใช้ประโยชน์จะมีการใช้ส่วนของพืชที่ต่างกันไปตามลักษณะอาการและชนิดของพืช ซึ่งมีทั้งการใช้เฉพาะลำต้น เปลือก ราก ดอก ใบ ผล เมล็ด หรือใช้ทั้งต้น วิธีการใช้ประโยชน์มีทั้งที่สามารถใช้ได้ทันทีที่เก็บที่จากต้น ส่วนใหญ่จะใช้พอก ทาหรือกินสด และการใช้ประโยชน์โดยต้องผ่านกระบวนการอย่างใดอย่างหนึ่งก่อน เช่น ต้ม ดอง เผา หรือผสมกับตัวยาอื่น

ชื่อพันธุ์ไม้ที่เป็นพืชสมุนไพร สรรพคุณ และวิธีการใช้

ชื่อพันธุ์ไม้	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	วิธีการใช้
1. โกงกางใบใหญ่	เป็นยาแก้ปวดหลังปวดเอว	ฝักอ่อนสด	ต้มเอาเฉพาะน้ำดื่มวันละ 3 ครั้ง หลังอาหาร
2. โคลงเคลงขน	ยาขับเลือด	ทั้งห้า	หั่นตากแห้ง ต้มดื่มเฉพาะน้ำครั้งละ 1 จอกชา
3. จาก	แก้โรคเบาหวาน	ดอก	ตากแห้งนำมาบดใส่น้ำร้อนดื่มแทนชา
	รักษาโรคหอบ	ผลอ่อน	หั่นตากแห้งต้มน้ำดื่มแก้โรคหอบ
4. จิกทะเล	แก้ท้องร่วงท้องเดิน	ยอดกับผลอ่อน	ตำคั้นน้ำดื่มหรือรับประทานผลสด
5. ตะบูนขาว	รักษาโรคท้องร่วง	เปลือกผลหรือเมล็ด	นำมาต้มน้ำ รับประทานครั้งละ 1 แก้ว
6. ตาตุ่มทะเล	รักษาโรคท้องผูก	ยางเหนียวสีขาวขุ่น	นำยางเหนียวสีขาวขุ่นมารับประทานในปริมาณที่เหมาะสม 3 หยดต่อน้ำ 1 แก้ว
7. ตีนเป็ดทะเล	รักษาโรคริดสีดวงทวาร,รักษาโรคผิวหนัง	ผลสด	นำผลสดมาเผาไฟให้ร้อนแล้วนำมาประคบบริเวณที่เป็น
	เบื่อเหา,รักษาหิด	เมล็ด	นำเมล็ดบดให้ละเอียดผสมนํ้านำมาสระผมหรือทาบริเวณที่เป็นหิด
8. ถอบแถบน้ำ	เบื่อเหา,เบื่อปลา,เบื่อปลิง	เถา	ยาพอก

ชื่อพันธุ์ไม้	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	วิธีการใช้
9. น້านอง	บำรุงร่างกาย, แก้อาการเบื่ออาหาร	ต้น ราก ใบ ดอก ผล	ต้มดื่มเฉพาะน้ำ 1 แก้ว ก่อนนอน
10.ปรงทะเล	แก้โรคนิว, แก้คัน, แก้พิษยางไม้เข้าตา	ยอดอ่อน	ต้มน้ำดื่มหรือรับประทาน, ต้มอาบ, เอาจากยอดอ่อนหยดใส่ตา
11.ปอทะเล	รักษาโรคพยาธิในเด็ก	ยอดอ่อน	ตำพอกกระหม่อม
12.เป้งทะเล	รักษาโรคท้องร่วงและอาเจียน	ยอด	หั่นแล้วตากให้แห้ง ต้มเอาเฉพาะน้ำดื่มประมาณ 1 แก้ว
13.มะนาวผี	แก้ลมพิษ	ใบ	นำใบมาตำ ทาบริเวณที่เป็นลมพิษ
14.รามใหญ่	ยาแก้ไข้ทับระดู	ต้น ราก ใบ ดอก ผล	ต้มกินเฉพาะน้ำ
15.ลำเท็ง	แก้เนื้ว	ต้น ราก ใบ ดอก ผล	ต้มดื่มเฉพาะน้ำ
16.ลำพูทะเล	แก้ท้องร่วง	ดอกและผลอ่อน	ต้มกินทั้งดอกและผลอ่อน (เหมือนผักทั่วไป)
	แก้ท้องผูก	ผลสุก	รับประทานเป็นผลไม้
17.แสมทะเล	แก้พิษปลาแทง	ใบ	เผา รุมควัน
18.หยีน้ำ	รักษาโรคผิวหนัง	เปลือก	ตำให้ละเอียดทาบริเวณที่เป็น
	ถอนพิษไข้ เม็ดผดผื่นคัน แก้โรคผิวหนังทุกชนิด	ต้น ราก ใบ ดอก ผล	ต้มน้ำอาบ

ชื่อพันธุ์ไม้	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	วิธีการใช้
	แก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย	ยอด, ราก	ตำปืดที่แผลแมลงสัตว์กัดต่อยหรือใช้เหงือกปลาหมอทั้ง 5 รมควันปืดที่แผล
	แก้เหน็บชา	ยอด, ราก, ทั้งห้า	หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ตากแห้งนำมาต้มรับประทานวันละ 3 ครั้ง ก่อนอาหาร
19. เหงือกปลาหมอ ดอกม่วง	รักษาโรค ริดสีดวง, มะเร็ง	ต้น ราก ใบ ดอก ผล	หั่นตากแห้งบดละเอียดละลายน้ำผึ้ง รวบรวมรับประทาน
	แก้คัน	ต้น ราก ใบ ดอก ผล	นำมาต้มน้ำอาบแก้คัน
	แก้เซ็ดเมื่อย, แก้เหน็บชา	ต้น ราก ใบ ดอก ผล	หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ตากแห้งนำมาต้มรับประทานวันละ 3 ครั้ง ก่อนอาหาร
	แก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย	ต้น ราก ใบ ดอก ผล	ตำปืดที่แผลแมลงสัตว์กัดต่อยหรือใช้เหงือกปลาหมอทั้ง 5 รมควันปืดที่แผล

สมุนไพรบางชนิดต้องมีการใช้โดยผู้ที่มีความรู้ ได้แก่ ตาตุ่มทะเลที่มีสรรพคุณเป็นยาระบาย, ถ่ายพยาธิ แต่หากใช้ในปริมาณที่มากเกินไปจะทำให้เกิดอาการท้องร่วงอย่างรุนแรงถึงขั้นเสียชีวิตได้ รวมถึงยางของตาตุ่มทะเลยังมีพิษเมื่อโดนผิวหนังทำให้เกิดอาการคัน หากเข้าตาอาจตาบอดได้ หงอนไก่ทะเล มีสรรพคุณรักษาโรคทางเดินอาหาร แต่ส่วนนอกของเปลือกมีพิษหากคนไข้รับประทานเข้าไปจะไปทำให้เกิดอาการโรครุนแรงมากขึ้น เป็นต้น

ปัจจุบันหมอยาของชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีผู้สืบทอดลดลง รวมถึงมีผู้มาใช้บริการลดน้อยลง จากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง การคมนาคมสะดวกสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขของรัฐได้ง่ายขึ้น

ประโยชน์ของจาก

ต้นจากพบในพืชป่าชายเลนชั้นใน และบริเวณปากแม่น้ำและริมฝั่งคูคลองที่น้ำทะเลขึ้นถึงหรือบริเวณน้ำกร่อย จากเป็นพืชที่สามารถใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ทั้งในด้านการเป็นพืชอาหาร ได้แก่ น้ำส้มจาก น้ำตาลจาก ลูกจาก สุราขาว เป็นวัสดุถมหลังคาหรือกั้นฝายบ้าน เครื่องมือประมง ใบมวนยาสูบ เครื่องจักสาน เป็นต้น

- 1) มวนยาสูบ ใช้ยอดจากที่ยังอ่อนมาตัดปลาย ลอกส่วนที่อ่อนที่สุดด้านละ 4 เส้น นำไปตากแดดให้แห้ง ตัดเป็นชิ้นๆ นำไปมวนกับยาสูบ
- 2) เย็บตับจาก ใช้ตับไม้ไผ่ผ่าเป็นอันเล็กๆ แล้วนำหวายลิงผ่าเป็นเชือกเล็กๆ เพื่อมาเย็บ ตัดเอาใบจากที่แก่จัด เอาเฉพาะส่วนใบ ช้อนกัน 2 – 3 ใบ มาเย็บเป็นพับ ส่วนขนานากใช้ตับที่ทำจากทางจากผ่าซีก เย็บด้วยเชือกค้ำ

- 3) ทำแฉงมุง
หลังคาเรือ นำใบจากที่แก่มาเลียงสลับหัวสลับท้ายกัน นำ
หวายลิงมาเหลาเป็นเส้นที่เตรียมไว้ 3 แนวหัว 1
เส้น กลาง 1 เส้น ท้าย 1 เส้น เวลาเย็บให้ดึงเชือก
ให้แน่นต่อ 1 คู่ต่อกก็เย็บดึง ทำติดต่อกันตามขนาด
ของเรือที่ต้องใช้
- 4) ห่อขนมจาก ตัดเอาใบจากที่มีขนาดกลางไม่แก่และไม่อ่อน
เกินไป มาซ้อนกันสองใบ นำก้านใบที่แก่มาเหลา
เป็นเข็มเพื่อเย็บให้ใบจากทั้งสองใบติดกันเพื่อลอง
รับแบ่งที่จะทำขนม
- 5) ตังเม นำน้ำตาลจากสดจากงวงจากมาเคี้ยวให้ขึ้นๆ
- 6) น้ำเมา สำหรับทุ้งตะเซะนำน้ำตาลจากสดจากงวงจากมา
ผสมกับน้ำข้าวเหนียว และเปลือกแกนเคี่ยม แห้งทั้ง
ไว้ประมาณ 1 อาทิตย์ ส่วนขนานากนำน้ำตาล
สด 20 -25 กก. ผสมกับน้ำ 4 ปี๊บ หมัก 7-10 จึง
นำไปกลั่น
- 7) น้ำส้มจาก นำน้ำตาลจากสดจากงวงจากมาใส่ไหที่มีฝาปิด
มิดชิด ห้ามผสมกับน้ำ ทั้งไว้ประมาณ 7 คืน
(ขนานากหมัก 10 วัน) นำไปใช้ปรุงอาหาร
- 8) ปรุงอาหาร นำผลอ่อนมาต้มน้ำ 3 – 4 ครั้ง จนหมดรสฝาด
ก่อน จึง นำไปปรุงเป็นอาหารได้ เช่น แกงแทนผัก,
เนื้อของผลกลางอ่อนกลางแก่ทำขนมหวานได้

- 9) จักสาน นำส่วนก้านข้างของใบมาเลาให้เรียบร้อย ใช้สาน
เป็นงานจักสานต่างๆ เช่น สานที่ตั้งหม้อ โดยนำ
ส่วนก้านกลางมาพันหัว-ท้ายด้วยก้านมะพร้าว
แล้วขดให้เป็นวงกลมหลายๆ รอบ ใช้รองกันหม้อ
- 10) ไม้กวาด นำส่วนก้านกลางของใบมาเลาให้เรียบร้อยแล้ว
จำนวน 40 – 50 ทางมามัดด้วยเชือกให้แน่น
- 11) สานเสื่อ นำส่วนหลังยอดมาตัดตามแนวยาวและส่วน
เปลือกอ่อนที่เป็นสีเขียว มาสานสลับไปสลับมา
ตามความยาว
- 12) ทำหมอน ตัดทางจากส่วนที่เป็นโป่งให้เสมอกันทาง เลาให้
บาง ตัดเป็นสี่เหลี่ยม นำมาใช้แทนหมอน
- 13) ทำแพข้าม
คลอง ตัดทางจากส่วนที่เป็นโป่งให้เท่าๆ กัน แล้วนำไม้ไผ่
มาเสียบให้เสมอกันทั้งสองข้างตามต้องการ
- 14) ใช้หักเงียง
ปลา ตัดทางจากส่วนที่เป็นโป่งมาใช้เสียบตรงเงียงปลา
เพื่อหักเงียงปลาที่มีพิษออก

ปัจจุบัน ภูมิปัญญาบางเรื่องยังมีผู้รู้อยู่ แต่ไม่ได้ใช้แล้ว เนื่องจากมี
อุปกรณ์ใช้งานสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ และมีการปรับเปลี่ยนอาชีพ ทำให้ไม่มี
เวลาว่างที่จะนำจากมาใช้ประโยชน์เช่นเมื่อก่อนแล้ว

ในการนำไปจากมาใช้ประโยชน์ หากต้องการจะทำใบมวนยาสูงจะตัดทางจากตั้งแต่ทางที่ 4 นับจากยอดลงไปเท่านั้น เพื่อให้ต้นจากใช้ใบในการสังเคราะห์แสง ซึ่งหากตัดโดยเหลือไว้เพียง 1 ทางหรือเฉพาะยอด ต้นจากจะหยุดการเจริญเติบโต หรือเติบโตช้า ทำให้ต้นจากที่เกิดใหม่มีขนาดเล็กลง ใช้ประโยชน์ไม่ได้ หรือใช้ได้ไม่ดี ได้ต้นจากที่ด้อยคุณภาพ ส่วนการตัดยอดจากเพื่อเย็บต้นจาก จะตัดเฉพาะยอดที่โตเต็มที่ ซึ่งสังเกตจากโคนยอดจากมีสีเขียว (ถ้าเป็นสีเหลืองแสดงว่ายังอ่อน) หรือความสูงของยอดเท่ากับทางรองยอด (ทางที่ 2) หรือโคนยอดจากเริ่มงอเล็กน้อยแล้ว โดยคนตัดยอดจะต้องดูว่าตอยอดจากสูงพ้นน้ำ ไม่ต่ำกว่าระดับน้ำ น้ำท่วมไม่ถึง เพราะถ้ายอดจากจมอยู่ใต้น้ำ ต้นจากจะตาย เพราะเน่าเปื่อยไปก่อนที่จะยอดใหม่จะขึ้นมา

การจัดแหล่งเรียนรู้

เมื่อปราชญ์เลนได้รับการฟื้นฟูและจัดการ ในระดับที่น่าพอใจหรือเป็นรูปธรรมแล้ว อาทิ ป่ามีความสมบูรณ์มากขึ้น ปริมาณสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น พืชและสัตว์หายากบางชนิดกลับมา ชุมชนก็เกิดความภาคภูมิใจ เสมือนกับได้ทุนทรัพยากรกับมาอีกครั้ง ยิ่งได้รับการยกย่องหรือยอมรับ ก็ยิ่งกระตุ้นหรือรื้อฟื้นในการต่อยอดกิจกรรมให้มากยิ่งขึ้น ปราชญ์เลนของชุมชน จึงจะเป็นมากกว่า แหล่งทรัพยากรสำหรับการทำมาหากินเช่นในอดีต เพราะมีโอกาสพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ สำหรับคนในชุมชนและบุคคลภายนอก ที่มักจะแวะเวียนมาซักถามว่าจัดการได้อย่างไร

เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติและศูนย์เรียนรู้ เป็นสิ่งที่ชุมชนได้ริเริ่มขึ้น โดยการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกเข้ามาให้คำแนะนำ เมื่อก่อนชุมชนบ้านทุ่งตะชะ เคยสร้างด้วยไม้ไผ่ แต่หลังจากนั้น 2-3 ปีก็พัง ยังทิ้งซากให้เห็นกันอยู่ ปัจจุบันได้เปลี่ยนมาใช้เป็นคอนกรีตแล้ว ซึ่งมีความคงทนกว่า

การกำหนดเส้นทางเดิน จะเลือกเส้นทางโดยให้ผ่านป่าหลากหลายชนิด เพื่อจะได้เรียนรู้พันธุ์พืชป่าชายเลนด้วย โดยมีป้ายชื่อปักบอกเป็นระยะๆ เส้นทางเดินนี้ ยังเป็นเส้นทางลาดตระเวน ปัจจุบัน ชุมชนคิดที่จะพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และโฮมสเตย์ควบคู่กันไป

สวนศูนย์เรียนรู้ของบ้านทุ่งตะเชะ ตั้งอยู่ในบริเวณชุมชน ก่อนจะเดินทางไปป่าชายเลน บริเวณนี้มักใช้เป็นที่ประชุมของคณะกรรมการฯ และสมาชิกในชุมชน รวมทั้งใช้รับรองผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานด้วย เพราะมีการจัดแสดงข้อมูลต่างๆ ไว้

การจับสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน

การจับสัตว์น้ำในบริเวณป่าชายเลนอย่างชาญฉลาด ด้วยเครื่องมือประมงไม่ทำลายล้าง เครื่องมือประมงพื้นบ้าน จะเลือกจับเฉพาะสัตว์น้ำที่ตัวโต ได้ขนาด ไม่จับสัตว์น้ำที่มีขนาดเล็ก หรือหากจับได้ก็ปล่อยเพื่อให้มีโอกาสเติบโตต่อไป

สัตว์น้ำที่ชาวบ้านเบ็ดในได้เก็บหาอยู่เป็นประจำ ได้แก่ ปกกระบอก ปลากุลเลา ปลาเก๋า ปลากดเหลือง ปลากดขาว ปลาทรายเล็ก กุ้งหัวเสือ กุ้งก้ามกราม กุ้งขาว กุ้งกุลาดำ หอยหมู หอยกัน หอยปะ และปูดำ เป็นต้น

เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สำคัญ

เครื่องมือ	วิธีทำและวิธีใช้
1. บ่วงคล้อง	ใช้เชือกสายยาวๆ และมีก้อนหินผูกท่วงเหยื่อ(หากินแบบมือกินมือ) จับปู, จับปลา
2. ตักโกย	ทำด้วยไม้ไผ่ 2 อัน และใช้ลูกหิน 2 ลูกผูกท่วงและใช้เชือกดึงมาเป็นเหยื่อ ยานอวดและยานดและไถ่ลองเอามาตักเป็นตาข่ายผูกติดกับไม้ไผ่ จับปู, จับปลา
3. ไซปัก	ใช้หวายทำบ่วงเป็นวงกลมใช้ไม้ปักตรงกลาง ปัจจุบันจากหวายมาใช้เหล็กแทน ใส่เหยื่อตรงกลาง จับปู, จับปลา

เครื่องมือ	วิธีทำและวิธีใช้
4. ไซเหลียม	ใช้ไม้เคียมมาตัดเป็นอันๆ อันละ 5 นิ้ว(ต้นเล็ก) ยาวประมาณ 50 – 60 ซม.และใช้ฉนวนคลุมปิดไว้ ใช้จับปู,จับปลา
5. ไซพับ	ใช้ฉนวนมาผูกติดกับเหล็กใช้เชือกยาวๆจับเพื่อดึงขึ้นมา ใช้จับปู,จับปลา
6. สุ่ม,ฉมวก	โลหะเวลาตอนกลางคืนใช้ไฟส่องหาตัวสัตว์น้ำแล้วค่อยใช้สุ่มคลุม ใช้จับปลา
7. ปิดบาง	ไม้ไผ่สานเป็นแผ่นๆ ใช้ในการปิดลูกบางทางน้ำ ช่วงน้ำขึ้นเต็ม พอน้ำแห้งลง ก็สามารถจับปลาได้ ใช้จับปลา
8. ลาดใหญ่	ใช้ไม้ปักขวางคลองเป็นแถว ใช้ไม้ไผ่สานปิดไม้ปักขวางอีกชั้นหนึ่งกึ่งหลัง(ใช้ไม้ไผ่สานเป็นวงกลม 3 ลูก)แล้วใช้สวิง(โย๊ะ)ตักเอาปลาในกึ่งหลังเมื่อน้ำลงแห้ง
9. ลาดแห้ง	ใช้ไม้ปักขวางคลองเป็นแถว ใช้ไม้ไผ่สานปิดไม้ปักขวางอีกชั้นหนึ่งกึ่งหลัง(ใช้ไม้ไผ่สานเป็นวงกลม 3 ลูก)แล้วใช้สวิง(โย๊ะ)ตักเอาปลาในกึ่งหลังเมื่อน้ำลงแห้ง(ใช้สำหรับริมป่าชายเลน)
10. เกวียดกึ่ง,ปลา	ใช้ไม้กระดานทาสีขาวด้านข้างของเรือ ใต้ไม้กระดานปักก้านมะพร้าววังเรือแอบไปทางริมตลิ่ง กึ่ง,ปลาก็ตกใจกระโดดขึ้นเรือ ใช้จับกึ่ง,ปลา

สีย้อมผ้าจากพืชป่าชายเลน

ชุมชนทุ่งตะเคย มีวิธีการใช้พืชป่าชายเลนในการทำสีย้อมผ้า ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากการคณะทำงานป่าชายเลนได้ลงพื้นที่ในป่าชายเลน ได้กระทบกับต้นไม้และสีจากต้นไม้ก็ถูกเสื้อผ้าในระหว่างการทำงานเลยเกิดความคิดว่าน่าจะนำมาทดลองทำสีย้อมผ้าดู ก็เลยจัดกลุ่มทำสีย้อมผ้า โดยนำไปไม้มาต้มลองดูว่ามีสีจาง สีตกหรือไม่ลอก

เมื่อได้ผลแล้วเลยจัดตั้งกลุ่มขึ้นมา ในกลุ่มคณะทำงานของป่าชายเลน มีสมาชิกจำนวน 10 คน ได้นำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น ผ้าเช็ดหน้า ผ้าพันคอ ผ้าตัดเสื้อ ผ้าปูโต๊ะ เป็นต้น เริ่มแรกใช้ในครัวเรือนและนำมาเป็นของฝากจากพื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งตะเคยให้กับผู้มาศึกษาดูงานในกลุ่ม เครือข่ายและนอกเครือข่าย สร้างเป็นรายได้ในชุมชน และสร้างศูนย์แหล่งเรียนรู้ให้กับผู้ศึกษาดูงานและเยาวชนในพื้นที่ ได้ขยายในวงกว้าง

พืชป่าชายเลนที่ใช้ประโยชน์เป็นสีย้อมผ้า

- เปลือกลูกตะนูนขาว ให้สีน้ำตาลอ่อน
- ใบแสม ให้สีชมพูอ่อน
- แกนในของหลุมพอทะเล ให้สีเหลือง
- ใบพังกา ให้สีชมพูอ่อน
- ลูกจากแก่ ให้สีเทาและดำ
- เปลือกพังกา ให้สีน้ำตาลเข้ม

วิธีการเตรียมสีและย้อมผ้า มีดังนี้

- 1) เริ่มจากนำส่วนของต้นพืชที่ต้องการมาหั่นให้ละเอียด
- 2) นำไปต้มเวลา สามวันสามคืน โดยการต้มสัปดาห์ละครั้ง จะใช้น้ำประมาณ 1 กระละมังต่อน้ำหนักส่วนประกอบ 5 กิโลกรัม จากนั้นตั้งไฟใช้ไฟอ่อน ใช้เวลาในการต้ม 1 วัน 1 คืน ต้มให้เหลือน้ำเพียง 1/2 กระละมัง แล้วรินเก็บไว้ หลังจากนั้นต้มให้ครบ 3 ครั้ง (ทำเหมือนเดิม)

- 3) นำน้ำทั้งหมดมากรองให้สะอาด แล้วนำมาผสมรวมกัน ตั้งไฟให้เดือด ใช้ไฟอ่อนๆ ในการต้ม
- 4) วิธีการเตรียมผ้า ทำโดยนำผ้าด้ายดิบมาตัดเป็นชิ้นตามขนาดที่ต้องการ ต้มน้ำประมาณ 30 นาที แล้วนำผ้าที่ต้มแล้วไปฟึ่งลมให้หมาดๆ
- 5) นำมามัดดอกโดยใช้ไม้ไผ่ หนึ่งยาง ริมบิ้นมัดดอก ตามลวดลายที่ต้องการ
- 6) จากนั้นนำผ้าที่ผูกดอกเสร็จแล้วไปแช่น้ำเปล่าประมาณ 10 นาที แล้วนำไปย้อมกับน้ำสีที่เตรียมไว้ในแต่ละสีด้วยการตั้งบนไฟอ่อน 1 ชั่วโมง แล้วนำไปล้างน้ำก้นสีตก ทำเช่นนี้ 3 รอบ
- 7) ป้องกันสีตก โดยนำน้ำขี้เถ้า น้ำดินลูกรัง และน้ำสนิม มาผสมกันทั้งเอาไว้ 1 คืน หลังจากนั้นจะได้น้ำที่ใสๆ แล้วนำมาล้างผ้าที่กำลังย้อมในขั้นตอนที่แล้ว

5. การพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชน

การก่อตั้งและพัฒนาของกลุ่มหรือองค์กรชุมชน เพื่อทำหน้าที่ในการจัดการป่าชายเลนบ้านทุ่งตะเชะ เป็นการริเริ่มโดยชุมชน โดยอาศัยศักยภาพของผู้นำและพลังของชุมชนเป็นหลัก พร้อมกับการเรียนรู้จากกรณีอื่นๆ และมีหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาแนะนำด้วย

สำหรับการริเริ่มรวมกลุ่มของบ้านทุ่งตะเชะ ได้เกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านเห็นว่าการสัมปทานป่าชายเลนเพื่อนำไปเผาถ่านในชุมชน มีการตัดไม้ใหญ่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเดิมชุมชนเข้าใจว่าดำเนินการอยู่ในเขตสัมปทาน ก็ไม่ได้ทักท้วง แต่ได้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมั่นใจว่าได้บุกรุกเข้ามาในป่าใช้สอยซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน ดังนั้น กลุ่มผู้นำและชาวบ้านเริ่มมีการปรึกษาหารือเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา เมื่อปี 2534 มีผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำ เพื่อ

พยายามรักษาป่าชายเลนของชุมชนเอาไว้ โดยได้สอบถามจากคนเฒ่าคนแก่เรื่องแนวเขตป่าใช้สอย แต่เนื่องจากไม่มีแนวเขตป่าที่ชัดเจน ชุมชนจึงได้ระดมความร่วมมือในการสำรวจและจัดทำแนว ซึ่งในช่วงนั้น ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ บางครั้งทำให้ชุมชนเกิดความท้อถอย

ต่อมา ชุมชนได้มีแนวทางดำเนินงานที่ชัดเจน เมื่อได้ร่วมกันศึกษารวบรวมข้อมูลชุมชน ซึ่งสมาคมหยาดฝนซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้ามาชักชวนให้ทำ จึงเกิดความพยายามอีกครั้งในการจัดทำแนวเขตพื้นที่ป่าสัมปทานและป่าใช้สอยของชุมชนให้มีความชัดเจน ทั้งนี้ เพื่อให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการได้เอง และนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนอย่างเต็มรูปแบบ จึงมีการจัดตั้ง “คณะกรรมการป่าชายเลนบ้านทุ่งตะเชะ” และแบ่งเขตใช้ประโยชน์ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานป่าไม้เขตสงขลา ในภายหลัง

ต่อจากนั้นได้ทำการเผยแพร่ข้อมูลต่อชาวบ้านอย่างกว้างขวาง ซึ่งได้รับความร่วมมือจากประชาชนและโรงเรียนในพื้นที่ โดยคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านทุ่งตะเชะได้มีการประชุมกันทุกเดือน เพื่อระดมความคิดในการจัดการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้ทันต่อเหตุการณ์ นอกจากนี้ ยังได้ร่วมกับโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน สร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชนในพื้นที่ และพยายามที่จะขยายเครือข่ายเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการจัดการลุ่มน้ำปะเหลียนอย่างเป็นระบบ

<u>ปัจจัยภายนอก</u>	<u>ช่วงปี พ.ศ.</u>	<u>ปัจจัยภายในและพัฒนาการ</u>
มีการสัมปทานป่าชายเลน แปรรูปไม้ในบริเวณป่าใช้สอย ของชุมชน	ก่อนปี 2534	ชุมชนเห็นปัญหา
สัมปทานป่าชายเลนยังอยู่ นาทุ้งรุกเข้ามา เครื่องมือ ประมงทำลายล้างเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ทรัพยากรชายฝั่งเสื่อม โทรม	2534-2535	เริ่มมีการพูดคุย ตรวจสอบเขตป่า สาธารณะจากคนรุ่นเก่า เพื่อ จัดการให้เป็นป่าใช้สอยของชุมชน
สมาคมหยาดฝนจัดเวที เสริมสร้างความรู้ให้แนวคิด โรงเรียนให้ความสนใจ ป่าไม้จังหวัด สนับสนุน	2536-2539	ผู้ใหญ่บ้านได้รับแนวคิดเรื่องป่า ชุมชน จัดตั้งกลุ่มอย่างไม่เป็น ทางการ ประสานงานกับภายนอก เริ่มปลูกและฟื้นฟูป่าชายเลน
ป่าไม้เขต ป่าไม้จังหวัด ช่วย สำรวจและกำหนดแนวเขต ตั้ง ผู้ว่าราชการจังหวัด อธิบดีกรม ป่าไม้ และหน่วยงานภายนอก เข้ามาและร่วมปลูกป่า ภาคเอกชน และ SIF สนับสนุน	2540-2543	สำรวจป่า กำหนดแนวเขต ตั้ง คณะกรรมการป่าชุมชน จัดตั้ง ป่าชุมชน ปลูกป่าเสริม ทำ เส้นทางเดิน การมีส่วนร่วมใน ชุมชนและการประสานกับ หน่วยงานภายนอกชัดเจนขึ้น
สื่อมวลชนและหน่วยงาน ภายนอกให้ความสนใจ เผยแพร่ข้อมูล	2544- ปัจจุบัน	เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ขยายเครือข่ายความร่วมมือ

ผลจากการจัดการป่าชายเลน ชุมชนบ้านทุ่งตะเคียนมีความรู้เป็นเจ้าของป่า ร่วมกันคอยดูแล ลาดตระเวน เรียนรู้กระบวนการกลุ่ม และมีการสร้างศูนย์ศึกษาป่าชายเลนเป็นแห่งแรก การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคือ ชาวบ้านในชุมชนได้มีความเข้าใจประโยชน์จากการจัดการป่าชายเลน มีสัตว์น้ำและสัตว์ที่อาศัยในป่าชายเลนเพิ่มขึ้น ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งพึ่งพิงอาหารจากป่าชายเลน ได้มีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย

ปัจจุบัน ป่าชายเลนชุมชนบ้านทุ่งตะเคียนกลายเป็นศูนย์เรียนรู้ให้กับผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานทั้งในและต่างประเทศ โดยสมาคมหยาดฝนยังคงให้ความสำคัญเมื่อมีปัญหาที่เกยตื้นของชุมชน ในการที่มีผู้เข้ามาศึกษาดูงานแต่ละครั้ง ชุมชนมองว่าเป็นการพัฒนาชุมชนไปด้วย เนื่องจากได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อมูล จึงทำให้มีการพัฒนาและปรับปรุงมากขึ้น

สรุปการพัฒนาขององค์กรชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ

- ริเริ่มรวมตัวกัน เกิดจากแรงกดดันภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน
- มีผู้จุดประกายซึ่งเป็นผู้นำในชุมชน เป็นกลไกสำคัญที่ชักชวนกระตุ้น และให้ข้อมูล จนทำให้คนในชุมชนได้มีการปรึกษาหารือ
- ชุมชนริเริ่มและดำเนินกิจกรรมเอง โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนคอยให้คำแนะนำ และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ในเวลาต่อมา
- รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ได้เพิ่มโอกาสในการแสดงศักยภาพของชุมชน เมื่อจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนที่ชัดเจน
- ระดมความร่วมมือ ด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารและทำกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ
- รักษาความยั่งยืน ด้วยการกระจายบทบาทและความรับผิดชอบของคนในกระบวนการ และเชื่อมโยงงานอนุรักษ์สู่งานพัฒนาชุมชน การออมทรัพย์ และการพัฒนาอาชีพ
- ขยายผลโดยให้ความสำคัญกับเยาวชน พัฒนาการจัดการป่าชายเลนให้เกิดรูปธรรมที่ชัดเจน จึงจูงใจให้คนในชุมชนได้เข้ามาให้ความร่วมมือกันมากขึ้น พร้อมขยายเครือข่ายความร่วมมือสู่ชุมชนใกล้เคียง และคำนึงถึงการจัดการทรัพยากรทั้งลุ่มน้ำ

ปัจจัยที่ทำทนาย ได้แก่ การผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมาทดแทนกลุ่มผู้นำรุ่นบุกเบิก การมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ที่ไม่ได้ทำอาชีพประมง เพิ่มการทำงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกำหนดทิศทางการพัฒนาป่าชายเลนให้ชัดเจนเพื่อตั้งรับกับการทำงานกับหน่วยงานภายนอก ที่มีวิถีวัตถุประสงค์และวิธีการทำงานที่แตกต่างกัน

6. การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการปายาเลน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการปายาเลนบ้านทุ่งตะเซาะ มีโอกาสในการส่งเสริมและนำไปใช้ให้กว้างขวางขึ้น เนื่องจากปัจจุบันมีนโยบายในระดับต่างๆ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องและสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น ส่วนอุปสรรคในการใช้และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านมาได้แก่ การละเลยของฝ่ายต่างๆ ในระดับนโยบาย ซึ่งปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนไปบางส่วน แต่ทั้งนี้ กระแสของการพัฒนาได้ดึงดูดทรัพยากรต่างๆ โดยเฉพาะคนในท้องถิ่นออกไปทำงานต่างถิ่นและในเมืองอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีความห่างไกลและลดความสัมพันธ์กับท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

การสืบสานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังต้องให้ความสำคัญต่อการสืบค้น บันทึก และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในระดับชุมชนและแก่สังคม เพื่อให้ทุกฝ่ายได้เข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญ

ศักยภาพในการนำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสนับสนุนการจัดการปายาเลนบ้านทุ่งตะเซาะ

จุดแข็ง	โอกาส
- ผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง - ชุมชนเห็นความสำคัญของปายาเลน - มีกิจกรรมดูแลรักษาปายาเลนต่อเนื่องและชัดเจน - มีผู้รู้อยู่ในชุมชน และมีโอกาสเรียนรู้จากของจริง - สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน	- การเสนอของบประมาณจากภาครัฐ เอกชน สถาบันการเงินต่างๆ - การขับเคลื่อนของหน่วยงานภายนอกและสื่อมวลชน - นโยบายการศึกษาในระบบโรงเรียนเห็นความสำคัญ - มีเครือข่ายความร่วมมือ และมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนข้อมูลกัน
จุดอ่อน	ข้อจำกัด
- การปรับเปลี่ยนอาชีพ ซึ่งไม่พึงพิงปายาเลนหรือพึงพิงน้อยลง - ขาดการสื่อสารที่สร้างความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น - ผู้รู้เป็นผู้สูงอายุ มีจำนวนน้อยลง - คนรุ่นหลัง ออกไปศึกษาและประกอบอาชีพนอกชุมชน	- มีเทคโนโลยีและวิธีการใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ - ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง - ขาดการถ่ายทอดนโยบายสู่หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติ

แม้การนำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลนในชุมชน จะขึ้นอยู่กับศักยภาพของชุมชน แต่แรงผลักดันผลจากนโยบายและการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ก็ทำให้เกิดกระแสหลักในการพัฒนาที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนได้

มีความพยายามที่จะเรียนรู้และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเอาไว้ ซึ่งคิดถึงความยั่งยืนในการจัดการป่าชายเลน และผลที่จะเกิดขึ้นจากการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนทุ่งตะเชะ ได้เน้นการเผยแพร่ผ่านเครือข่ายความร่วมมือ และกลุ่มเยาวชนในชุมชนซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เห็นความสำคัญในการรักษาและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ อีกครั้งเครือข่ายความร่วมมือก็เป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยในการเผยแพร่ให้กว้างขวางขึ้นได้ ที่ผ่านมา ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ ในการพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชนเพื่อการจัดการป่าชายเลน ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของชุมชนต่างๆ ได้มาศึกษา

ดูงาน จึงได้มีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อให้ข้อมูลแก่ผู้สนใจได้อย่างครบถ้วน รวมทั้งพัฒนาแหล่งสมุนไพรสำหรับผู้สนใจ

ชุมชนยังมีความพยายามที่จะจัดการตนเอง แต่สิ่งที่ต้องเผชิญอย่าหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างระบบทุนที่ส่งผลต่อชุมชนอย่างต่อเนื่อง แต่ชาวชุมชนเองก็ไม่ได้นิ่งนอนใจเพราะชาวบ้านเองก็ต้องเตรียมพร้อมในการตั้งรับ และสร้างความเข้มแข็งในแนวทางของตนเอง ความพยายามจัดการของชุมชน ความพอเพียงของชุมชนจึงไม่ใช่การหยุดนิ่งเฉย แต่ความพอเพียงจะชี้นำได้ เมื่อชุมชนมีโอกาสดูแลตนเอง มีโอกาสในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ในขณะเดียวกันก็สามารถจัดสรร แบ่งปันฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชาวชุมชนอย่างเท่าเทียมและยั่งยืน

หากปัจจัยสำคัญในด้านต่างๆ ข้างต้นนี้ สามารถดำเนินไปได้ด้วยดีแล้ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านทุ่งตะเชะจะมีโอกาสได้นำไปใช้และเผยแพร่ได้มากขึ้น